

वार्षिक: पाठ्यक्रम:
कक्षा - दशमी
विषय: - संस्कृतम् (कोड-122)
सत्रम् - 2023-2024

पाठ्यपुस्तकानि	पाठ्यवस्तूनि	पाठ्यबिन्दवः
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(प्रथमः पाठः) शुचिपर्यावरणम्	श्लोकानां सस्वरगायनम्, श्लोकान्वयस्य अभ्यासः, श्लोकार्थस्य ज्ञानम्, भावार्थबोधनम्, श्लोकाधारित- प्रश्नोत्तराणाम् एकपदेन पूर्णवाक्येन च अभ्यासः, भाषिककार्ये पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य- विशेषणपदानां, कर्तृ-क्रियापदानाञ्च चयनम्। श्लोकान्वयः/ श्लोकानां भावार्थावबोधनम्।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(द्वितीयः पाठः) बुद्धिर्बलवती सदा	कथाग्रन्थपरिचयः, गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशस्य सरलार्थज्ञानम्, गद्यांश-आधारित-प्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां, कर्तृपदानां क्रियापदानां प्रत्ययानां च ज्ञानम्। संस्कृतभाषया घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्। पाठान्तर्गत-अभ्यासकार्यम्।
अभ्यासवान् भव ch.7 व्याकरणवीथिः ch.3	सन्धिकार्यम्	व्यञ्जनसन्धिः (वर्गीयप्रथमवर्णस्य वर्गीयतृतीयवर्णे परिवर्तनम्, वर्गीयप्रथमवर्णस्य वर्गीयपञ्चमवर्णे परिवर्तनम्) उपर्युक्त-सन्धीनां नियमनिर्धारणं प्रयोगः अभ्यासश्च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.8	प्रत्ययाः	तद्धित-प्रत्ययानां सामान्य-परिचयः। मतुप, ठक्, त्व, तल् प्रत्ययानां बोधनम् अनुवादमाध्यमेन वाक्येषु प्रयोगश्च।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(चतुर्थः पाठः) शिशुलालनम्	कथाग्रन्थपरिचयः, गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशस्य सरलार्थज्ञानम्, गद्यांश-आधारित-प्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां, कर्तृपदानां, क्रियापदानां, प्रत्ययानां च ज्ञानम्। संस्कृतभाषया घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्। पाठान्तर्गत-अभ्यासकार्यम्।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(पञ्चमः पाठः) जननी तुल्यवत्सला	पाठपरिचयः, गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशस्य सरलार्थज्ञानम्, गद्यांश-आधारित-प्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे समागतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां कर्तृपदानां क्रियापदानां प्रत्ययानां च ज्ञानम्। संस्कृतभाषया घटनाक्रमानुसारं कथालेखनम्। अभ्यासकार्यम्।

अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.9	समासाः	समासस्य सामान्यपरिचयः। समस्तपदानाम् विग्रहपदानां च अर्थान् बोधनीयः। वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः विग्रहपदानां च समासः बोधनीयः। प्रयोगः अभ्यासश्च कारणीयः। तत्पुरुषसमासः (द्वितीयातः सप्तमीविभक्तिपर्यन्तम्) अव्ययीभावसमासः (अनु, उप, सह, निर्, प्रति, यथा) ।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.7	अव्ययपदानि	उच्चैः, च, श्वः, ह्यः, अद्य, अत्र-तत्र, यत्र-कुत्र, इदानीम्, अधुना, सम्प्रति, साम्प्रतम् इति अव्ययपदानां अर्थबोधः, वाक्ये प्रयोगः अभ्यासश्च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	समयः	अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम्। (सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(षष्ठः पाठः) सुभाषितानि	श्लोकानां सस्वरगायनम्, श्लोकान्वयस्य अभ्यासः, श्लोकार्थस्य ज्ञानम्, भावार्थबोधनम्, श्लोकाधारितप्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां कर्तृपदानां च ज्ञानम्। श्लोकान्वयः संस्कृतेन भावार्थलेखनम्, पाठान्तर्गत- अभ्यासकार्यम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.11	वाच्यपरिवर्तनम्	केवलं लट् लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया) । वाच्यपरिवर्तनमाध्यमेन अभ्यासः वाक्येषु प्रयोगः च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	अशुद्धि-संशोधनम्	वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.12 एवम् अन्यस्रोतांसि	अपठित- अवबोधनम्	80-100 शब्दपरिमितः गद्यांशः, सरलकथा-वर्णनम् वा। □ एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् □ अनुच्छेद-आधारितं भाषिकं कार्यम् □ शीर्षकलेखनम् भाषिककार्याय तत्त्वानि □ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् □ कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः विशेषण-विशेष्यपदचयनम् एवं पर्याय- लोमपदचयनम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.12	अनुच्छेदलेखनम्	मञ्जूषायाः सहायतया विविधविषयाधारितम् अनुच्छेदलेखनम् अभ्यासश्च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.12	पत्रलेखनम्	मञ्जूषासहायतया औपचारिकम् अनौपचारिकं पत्रलेखनस्य अभ्यासः।

अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	चित्रवर्णनम्	चित्रं दृष्ट्वा मंजूषाधारित-वर्णनम् वाक्यरचनाभ्यासः च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	अनुवादः	हिन्दीभाषायाम् आंग्लभाषायाम् वा लिखितानां पञ्चसरलवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः।
शेमुषी – II अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः		अधीतपाठ्यक्रमस्य पुनरावृत्तिः। आदर्शप्रश्नपत्राणाम् अभ्यासः।
उपरोक्तं सर्वं पाठ्यक्रमं 15 सितम्बरपर्यन्तं पाठनीयम्। मध्यावधि-परीक्षा		
पाठ्यपुस्तकानि	पाठ्यवस्तूनि	पाठ्यबिन्दवः
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(सप्तमः पाठः) सौहार्दप्रकृतेः शोभा	संवादशैल्यां पाठस्य आदर्शवाचनम्, नाट्यांशस्य सरलार्थज्ञानम्, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां, कर्तृपदानां, क्रियापदानां, प्रत्ययानां च ज्ञानम्, नाट्यांशाधारित- प्रश्नोत्तराणामभ्यासः। छात्राः पाठस्य पात्ररूपेण नाट्याभिनयम् अपि कर्तुं शक्नुवन्ति।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	सन्धिकार्यम्	विसर्गसन्धिः (विसर्गस्य उत्त्वम्, रत्वम्, विसर्गलोपः, विसर्गस्य स्थाने (स्, श्, ष्) उपर्युक्त-सन्धीनां नियमनिर्धारणं प्रयोगः अभ्यासश्च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	प्रत्ययाः	स्त्रीप्रत्ययस्य सामान्यपरिचयः विशेषरूपेण टाप्, डीप्प्रत्यययोः बोधनम् वाक्येषु प्रयोगश्च।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(अष्टमः पाठः) विचित्रः साक्षी	कथापरिचयः, गद्यवाचनस्य अभ्यासः, गद्यांशस्य सरलार्थज्ञानम्, गद्यांश-आधारितप्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां, कर्तृपदानां, क्रियापदानां, प्रत्ययानां च ज्ञानम्। घटनाक्रमानुसारं संस्कृतेन कथालेखनम्। पाठान्तर्गत- अभ्यासकार्यम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः ch.11	वाच्यपरिवर्तनम्	केवलं लट्-लकारे (कर्तृ-कर्म-क्रिया) । वाच्यपरिवर्तनमाध्यमेन अभ्यासः वाक्येषु प्रयोगः च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	समयः	अङ्कानां स्थाने शब्देषु समयलेखनम्। (सामान्य-सपाद-सार्ध-पादोन)

अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि: ch.7	अव्ययपदानि	यदा, तदा, कदा, सहसा, वृथा, शनैः अपि, कुतः, इतस्ततः, यदि-तर्हि, यावत्-तावत् इति अव्ययपदानाम् अर्थबोधः। वाक्ये प्रयोगः अभ्यासश्च।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(नवमः पाठः) सूक्तयः	श्लोकानां सस्वरगायनम्, श्लोकान्वयस्य अभ्यासः, श्लोकार्थस्य ज्ञानम्, भावार्थबोधनम्, श्लोकाधारितप्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां कर्तृपदानां, क्रियापदानां च ज्ञानम्। श्लोकान्वयः संस्कृतेन भावार्थलेखनम्। पाठान्तर्गत-अभ्यासकार्यम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि: ch.9	समासाः	(क) बहुव्रीहिसमासः (ख) द्वन्द्वसमासः। समस्तपदानाम् विग्रहपदानां च अर्थान् बोधनीयः। वाक्येषु समस्तपदानां विग्रहः व्याकरणवीथिः विग्रहपदानां च समासः बोधनीयः। प्रयोगः अभ्यासश्च कारणीयः।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि:	अशुद्धि-संशोधनम्	वचन-लिङ्ग-पुरुष-लकार-विभक्तिदृष्ट्या संशोधनम्।
शेमुषी (द्वितीयः भागः)	(द्वादशः पाठः) अन्योक्तयः	उक्तीनां सस्वरगायनम्, उक्तीनामन्वयस्य अभ्यासः, उक्तीनां ज्ञानम्, भावार्थबोधनम्, श्लोकाधारितप्रश्नोत्तराणाम् अभ्यासः, पाठे आगतानां पर्यायपदानां, विलोमपदानां, विशेष्य-विशेषणपदानां कर्तृपदानां, क्रियापदानां च ज्ञानम्। श्लोकान्वयः संस्कृतेन भावार्थलेखनम्। पाठान्तर्गत-अभ्यासकार्यम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि: ch.12 एवम् अन्यस्रोतांसि	अपठित- अवबोधनम्	□ 80-100 शब्दपरिमितः गद्यांशः, सरलकथा- वर्णनम् वा। एकपदेन पूर्णवाक्येन च अवबोधनात्मकं कार्यम् □ अनुच्छेद-आधारितं भाषिकं कार्यम् □ शीर्षकलेखनम् □ भाषिककार्याय तत्त्वानि □ वाक्ये कर्तृ-क्रियापदचयनम् □ कर्तृ-क्रिया-अन्वितिः □ विशेषण-विशेष्य-चयनम्। □ पर्याय-विलोमपद-चयनम्
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि: ch.12	पत्रलेखनम्	संकेताधारितम् औपचारिकम् अनौपचारिकं वा पत्रलेखनम्।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथि: ch.12	अनुच्छेदलेखनम्	मञ्जूषासहायतया विविधविषयाधारितम् अनुच्छेदलेखनम्। अभ्यासश्च।

अभ्यासवान् भव & व्याकरणवीथि ः	चित्रवर्णनम्	चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषाधारितवर्णनम्वाक्यरचनाभ्यासः च।
अभ्यासवान् भव व्याकरणवीथिः	अनुवादः	हिन्दीभाषायाम् आंग्लभाषायाम् वा लिखितानां पञ्चसरलवाक्यानां संस्कृतभाषायाम् अनुवादः।
1. शेमुषी - II 2. अभ्यासवान् भव 3. व्याकरणवीथि ः	सम्पूर्णपाठ्यक्रमः	संपूर्णस्य पाठ्यक्रमस्य पुनरावृत्तिः। आदर्शप्रश्नपत्राणाम् अभ्यासः।

ध्यातव्यम्- उपरोक्तं सर्वं पाठ्यक्रमं 15/12/2023 पर्यन्तं पाठनीयम् इत्यनिवार्यम्। वार्षिकपरीक्षायां
सम्पूर्ण-पाठ्यक्रमात् प्रश्नोत्तराणि भविष्यन्ति।

वार्षिक-परीक्षा

वार्षिकं मूल्याङ्कनम्

80 अङ्काः

I	क-खण्डः	अपठित-अवबोधनम्	10अङ्काः
II	ख- खण्डः	रचनात्मकं कार्यम्	15 अङ्काः
III	ग- खण्डः	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्	25 अङ्काः
IV	घ- खण्डः	पठित-अवबोधनम्	30अङ्काः
V	आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्		20अङ्काः
		पूर्णभारः	100अङ्काः

खण्डः	विषयाः	प्रश्नप्रकाराः	
'क'	अपठित-अवबोधनम्		
1.	एकः गद्यांशः (80-100 शब्दपरिमितः)	अति-लघूत्तरात्मकौ 1 x2=2 पूर्णवाक्यात्मकौ 2x2=4 शीर्षक-लेखनम् 1x1=1 लघु-उत्तरात्मकाः 1x3=3	10
'ख'	रचनात्मक-कार्यम्		
2.	औपचारिकम् अथवा अनौपचारिकं पत्रम् (मञ्जूषायाः सहायतया पूर्णं पत्रं लेखनीयम्)	निबन्धात्मक 1/2x10=5	5
3.	चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम्	निबन्धात्मकः (पञ्चवाक्यानि) 1x5=5	5
4.	हिन्दी/आङ्ग्लभाषातः संस्कृतेन	पूर्णवाक्यात्मकाः (पञ्चवाक्यानि) 1x5=5	5

	अनुवादः		
'ग'	अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्		
5.	सन्धिः	लघु-उत्तरात्मकाः	1x4=4
6.	समासः	बहुविकल्पात्मकाः	1x4=4
7.	प्रत्ययाः	बहुविकल्पात्मकाः	1x4=4
8.	वाच्यपरिवर्तनम्	बहुविकल्पात्मकाः	1x3=3
9.	समयः	लघु-उत्तरात्मकाः	1x4=4
10.	अव्ययपदानि	अतिलघु-उत्तरात्मकाः	1/2x6=3
11.	अशुद्धिसंशोधनम्	बहुविकल्पात्मकाः	1x3=3
'घ'	पठित-अवबोधनम्		
12.	गद्यांशः	एकपदात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघु-उत्तरात्मकौ (भाषिक-कार्यम्) 1x2=2	1/2x2=1 1x2=2 5
13.	पद्यांशः	एकपदात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघु-उत्तरात्मकौ (भाषिक-कार्यम्) 1x2=2	1/2x2=1 1x2=2 5
14.	नाट्यांशः	एकपदात्मकौ पूर्णवाक्यात्मकौ लघु-उत्तरात्मकौ (भाषिक-कार्यम्) 1x2=2	1/2x2=1 1x2=2 5
15.	प्रश्ननिर्माणम्	पूर्णवाक्यात्मकाः	1x4=4
16.	श्लोक-अन्वयः अथवा एकस्य श्लोकस्य भावार्थलेखनम्	पूर्णवाक्यात्मकाः (रिक्तस्थानपूर्ति) (क) 1x4=4	4
17.	घटनाक्रमानुसारं वाक्यलेखनम्	पूर्णवाक्यात्मकाः	1/2x8=4
18.	प्रसङ्गानुकूलम् अर्थलेखनम्	लघु-उत्तरात्मकाः	1x3=3
सम्पूर्णभारः - 80 (अशीतिः अंकाः)			

आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

(20 अङ्काः)

उद्देश्यानि : -

- छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः।
- श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः।
- चिन्तनक्षमतायाः आत्मविश्वासस्य संवर्धनम्।

क्र.सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	निर्देशाः	मूल्याङ्कनविन्दवः
1	आवधिक-परीक्षाः (पीरियोडिक-असैस्मैन्ट)	लिखितपरीक्षा	विद्यालयेन समये समये लिखितपरीक्षाणाम् आयोजनं करणीयं भवति।	परीक्षासु यत्र विद्यार्थिनः श्रेष्ठाः अङ्काः स्युः तयोः द्वयोः परीक्षयोः एव अधिभारः ग्रहीतव्यः। अपि च आवधिकपरीक्षासु अपि प्रश्नेषु आन्तरिकविकल्पाः देयाः। मूल्याङ्कनसमये यदि छात्रः सर्वान् प्रश्नान् उत्तरति तर्हि छात्रहिताय यत्र अधिकाः अङ्काः सन्ति तेषाम् एव मूल्याङ्कनं करणीयम्।
2	बहुविध-मूल्याङ्कनम्	कक्षायां पाठित-पाठस्य लघुमूल्याङ्कनम् निर्गतपत्राणि प्रश्नोत्तरी मौखिकी-परीक्षा प्रतियोगिताः प्रश्नमञ्चस्य आयोजनम्	कक्षायां पाठित-पाठस्य विषयस्य वा बहुविधं मूल्याङ्कनम् अपेक्षितम् अस्ति। अनेन विद्यार्थिनां विविधकौशलानां मूल्याङ्कनं भवेत्।	मौलिकता विषयसम्बद्धता शुद्धता समयबद्धता प्रस्तुतीकरणम्
3	निवेशसूचिका (पोर्टफोलियो)	कक्षाकार्यम् सामूहिक-मूल्याङ्कनम् स्वमूल्याङ्कनम् विद्यार्थिनः विषयगताः उपलब्धयः	विद्यार्थिभिः कक्षायां कृतानां कार्याणाम् उपलब्धीनां च संरक्षणं संयोजनं च सञ्चिकायां पत्रावल्यां वा करणीयम्। एतेन समग्रं मूल्याङ्कनं प्रामाणिकत्वेन भवितुं शक्नोति।	सुलेखः तथ्यात्मकता प्रामाणिकता समयबद्धता
4	भाषा-संवर्धनाय गतिविधयः (क) श्रवण-भाषण-कौशलम्	कथा संवादः/ वार्तालापः भाषणम् नाटकम् वार्ताः आशुभाषणम् संस्कृतगीतानि श्लोकोच्चारणम्	छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति। शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति। दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः। श्रवण-कौशल-	उच्चारणम् शुद्धता समयबद्धता प्रस्तुतीकरणम् आरोहावरोह-गतियति-प्रयोगः

			मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शक्नोति ।	
(ख)लेखनकौशलम्	विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् यथा-देशः, माता, पिता, गुरुः, पर्यावरणम्, विद्या, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः। शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम्। दैनन्दिनीलेखनम्। सङ्केताधारितं कथालेखनम्। भित्तिपत्रिकायाः निर्माणम् श्रुतलेखः सूक्तिलेखनम्	छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः। टिप्पणी-पुस्तिकायाः निर्माणम्। वैयक्तिक-परीक्षणम्।	विषय-सम्बद्धता शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्य प्रयोगः) समयबद्धता सुलेखः प्रस्तुतीकरणम्	
अवधातव्यम्-उपर्युक्तगतिविधयश्च उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति। एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यविषयाः अपि भवितुमर्हन्ति।				

निर्धारित-पाठ्यपुस्तकानि

- 1.शेमुषी (द्वितीयः भागः) - पाठ्यपुस्तकम्, संशोधितसंस्करणम् (प्रकाशकः - N.C.E.R.T)
- 2.अभ्यासवान् भव (द्वितीयः भागः) - व्याकरणपुस्तकम्, (प्रकाशकः - N.C.E.R.T)
- 3.व्याकरणवीथिः (अतिरिक्तपठनार्थम् व्याकरणपुस्तकम्) - (प्रकाशकः - N.C.E.R.T)